

ŐRTŰZ FÉNYÉNÉL

PETŐFI DÉLSZLÁV FÖLDÖN

Gullner báró nevét viselte a császárkirályi 28-ik gyalogezred, amely 1840 januárjában parancsot kapott Sopronban a továbbmenetelésre. Úgy hírlett, hogy Stájerországon keresztül Tirolba vonulnak, s onnan talán az olasz tartományokba tovább — senki sem tudta pontosan.

Zöld hajtókát viselt az ezred, sárga pitykével. A bakavállakon iszonyú nagy borjú görnyesztette a menetelőket, meg hosszúcsövű, nehéz előltöltő fegyver. Lassan mozgott előre a bakasereg. Eltartott három hónapig, amíg elértek rendeltetési helyükre. De nem Tirolba, vagy az olasz tartományokba, hanem Grácon és Zágrábon keresztül — Károlyvárosba, Karlsbadba, ahogy a k. k. térképek a régi katonavárost feltüntették, Karlovácra, Horvátországba.

Hogy miért követjük égő kíváncsisággal a huszonnyolcasok útját, több mint száz éven túl, még ma is? Miért szeretnénk minél többet kibányászni azokból az esztendőkből, a régmultból? Mert nevezetes közbakája volt a Gullner ezrednek. Egy sápadt beteg, alig tizennyolcesztendőös legény. Petrovics Sándornak hívták a profuntlajstrom meg a zsoldlista szerint, de mi jobban ismerjük Petőfi Sándor néven.

Petőfi önkéntes elhatározással öltötte magára a mundért, 1839-ben. A gazdag és bőbeszédű Petőfi-irodalom sokféle magyarázatot ad az aliglegény, ifjú ember elhatározásáról, ami akkortájt hatéves szolgálati kötelezettséget jelentett. Kemény dolog volt a bakasors, gyengébb fizikumú emberkének, mint amilyen Petőfi, majdnem kibíratatlan. Zilahy Károly híres Petőfi életrajza, amely a hatvanas évek közepén jelent meg és a szemtanúk, meg Petőfi kortársak egész légiójára hivatkozhatik, leírja Petőfi ellentéteit apjával. Hogyan hagyta ott a selmeci liceumot, hogyan jött Pestre, ott a Nemzeti Színházhoz állt be statisztának és szerephordónak; apja aztán valóságos kényszerrel hazavitte. Édesanyja közbenjárására később Cstfiasszonyfára engedték egyik rokonukhoz, innen 1839 őszén Sopronba távozott azzal, hogy tovább tanul. Magát a beszegődést Zilahy így írja le:

»Alig múlt azonban pár hónapja Asszonyfán tartózkodásának, hogy közte és bátyja között félreértés támadt s Petőfi ennek atyafiságos indulatában kételkedni kezdett. Éppen következett az iskolaév kezdete. Szülői megegyezéssel elhatározta tanulását a soproni luther-

ránusok liceumában folytatni s rokona, Orlai Petrovics Soma kíséretében Sopronba jöven, iskolai bizonyítványai után írt Selmeczre. Szeberényinek. Tán, hogy e részben akadályokkal találkozott, tán mert Sopronban a megélhetésre kilátása nem nyílt: elég az hozzá, az 1839/40-ki tanév kezdetével csak bekukkantott a soproni iskolába, de tanulással igen kevés ideig foglalkozott s még azon ősszel beállt bakancsosnak az ott tanyázó Goldner (valójában Gullner) gyalogezredbe. S lett belőle:

»Zöldhajtókás sárga pitykés közlegény«.

Gyulai Pál radikálisabban vezeti a kaszárnyába. Szerinte Petőfi már egyenesen azzal az elhatározással indult Sopronba, hogy ott katona lesz. »Sopronba érkezve egyenesen a laktanyának tartott s katonának csapott fel (1839)«. Később így mondja Gyulai: »A katonaságra csakhamar ráunt. Könnyelműségből és politikai rajongásból lón katona. Irtózott az iskolai élettől, családi körülményei is nyomták s azt hivé, hogy ezrede Tyrolban fog állomásozni, honnan könnyen átszökhetik Svájcba. Az akkori ingerült politikai viszonyok mélyen hatottak a korán érett gyermek lelkére. Az iskolából, hol éppen csak a régi klasszikusokat tanulta, a római és görög respublikák álmaid hozta az életbe. Már mint gyermek, politikai ábrándokkal tépelődött s mint ifjú légvárat alkotva Svájcba vágyott.«

Gyulai kitűnően ismerte Petőfi egész költői oevrejét, politikai izzását s kétségtelenül megközelíti az igazságot. Ez azonban nem a teljes igazság. Ő túlsok érettséget előlegez a tizennyolcéves Petőfinek és nem hangsúlyozza ki eléggé a pusztá kalandvágyat, országjárást, a vágyat, idegen földeket látni: azért állt be katonának. Mindegy hogy hová, csak el, messzi utakra. S mert az utazás az akkori idők nyers viszontagságai között lehetetlennek látszott a határokon túl, Petőfi behúzódtott abba a szervezetbe, amely leginkább utaztatott, masíroztatott Bukovinától Cattaroig, sőt Tyrolba és az olasz földekre: a fél Európát birtokló osztrák armádiába. Svájcba szökni, igen, az ott szerepelt valahol lelke mélyén, de amikor látta, hogy másfelé masíroz az ezred, meglegedett volna a tengerparttal, Itáliával vagy bármely országgal. Ezt meg is írja:

»A sors nekem nem akar kedvezni. Tyrolból talán örökre kitiltott. Graeczig jövenk s itt vettük azon hírt, hogy az ezred Horvátország Zágráb és Karlstadt városaiba menend. Onnan hihetőleg Olaszországba viend utunk. Ha ez megtörténik, meglátom a tengert és némiképpen feledem Tyrolt.«

Ez az a pont, amire Ady Endre is rátapintott. Petőfinek horizont kellett, távolságokra vágyott. Ez akkor még tudatalatti vágy volt talán, lelke mélyén, később erősödött. Mindig beszél és ír tervbevett külföldi utakról —, de amit szegény közkatonaként a sors véletlenül megtagadott tőle, azt később is megtagadták az események, a pénztelenség. »Milyen fenségesen dalolt a tengerről és nem látott tengert soha« — írja Ady.

Ha lábanyomát követjük, 1840-ben zöldhajtókás és sárgapitykés közlegényként jutott legközelebb a tengerhez. Horvát földön, Karlovácon. Alig 150 kilométerre volt az Adriától. De sohasem tudott túljutni a hegláncokon. Soha sem látott tengert.

Karlovác határától alig egy kilométerre kezdődik a Lujza-út — akkor úgy nevezték —, amely hatalmas magasságokra hágva kanyarodik és csavarodik, égigérő hegyek, mélységes pompás völgyek között a tengerpart, az ősi Littorale felé. Vasút akkor még nem volt ezen a tájon, Petőfi karlováci éveinek idején. Még a kaszárnnyába zárt baka is tudhatta és tudta, hová kanyarodik ez a pompás útvonal. Ott görögtek a szekeresek Karlovácon, Károlyvároson keresztül, a hatalmas kincstári fogatok meg parasztkocsik, amelyek vitték a gabonát és hozták a fűszert meg gyarmatárút és szövetet Bakar és Fiume felől, a tengerpartról. A vágy a messzeségek felé úgszólván az utcasarkon kínálkozott. Igaz, hogy a katona rab, mi volt azonban ez a rabság a régi Petőfinek, annak aki őrhelyét hagyta el Sopronban s helyette egy diáktársa strázsált a faköpenyben. Petőfinek, aki Selmecen átmenetelve, barátainál aludt és úgy követte másnap csapatát, szóval aki úgy volt a kemény k. k. szubordinációval, hogy állandóan várfogsággal, sőt a fejével játszott. Az a Petőfi azonban, akit Károlyvárosban látunk viszont, háromhónapos menetelés után — beteg és összetört ember. Grácban tifuszon esett át. Károlyvárosban már alig tartják benne a lelket és alighanem ebben a városban élte át életének legnyomorúságosabb szakaszát. Ha nincs mellette hűséges katonatársa, Kupis Vilmos a hajdani gazdásznövendék — aki ugyancsak kalandos elhatározással lett katona, de fizikummal jobban bírta és le is szolgálta a hat évet — s ha nem figyel fel rá az ezredorvos k. k. Regimentsarzt Röhmer, tán odakerül még abban az évben a katonate-metőbe.

A Lujza-út emelkedésein tehát hiába integet a vágy: a test nem bírja. Másfél száz kilométerre volt a tengertől és nem tudott eljutni soha.

Károlyváros felőrölte Petőfit. Soproni katonaevében még nyomát találjuk humorának: az őrségen versekkel firkálta be a faköpenyét — írja Zilahy — s éjjelenként, mikor hálótársa elaludt, szuronyának egy szegen feje fölött függő karikájába gyertyát dugva, annál olvasgatta a soproni diákoktól kapott könyveket. Károlyvárosban már csak havat lapátolt csikorgó téli időben, vasfazékokat síkált, aztán szakács volt és málé-galuskát főzött. Ha rájött a láz, egész testét rázta a betegség: semmire sem használhatták, mégsem tudott sokáig orvos elé kerülni.

S a negyvenes év egész költői termése: hat vers, abból kettőt Grácban írt, egyet Mariborban — útközben — s csak egyetlenegy Karlovácon. Aztán Pápán és Pozsonyban íródhatott még egy-egy költeménye.

Ez persze még nem teljesértékű Petőfi, maga is a „zsegék” között szerepelteti verseit, egynéhányat fel sem vett később a gyűjteménybe. Károlyvárosi versének hangja egészen sötét, tragikus, címe Honvágy.

Borúnak éjjelén, derűnek hajnalán
Feléd siet, remegve bús
Pillantatom, mindig feléd, arany kalász
Hazája, boldog róna hol
Csókolózva ölekeznek Csepel mezőivel
Dunának ezüst hullámai.
Áldás malasztja rám felőled nem lebeg
Csak egy kemény atya átkait
Zúgják fülembe a nyargaló fuvalmak, ó
Ezer tövissel hinteni
A bujdosónak útjait! Mégis te vagy
Örök betűkkel írva fel
E szív emlékkönyvében. A napok sorát
Melyet lefutnom rendele
Az ég, óhajtom én kunyhód homályiban
Elhetni s a szelid halál,
A szenvedések altatója hogyha jó
S átszenderíti lelkemet
Egy boldogabb világba: Harsogó Duna!
Kisz szenvedett porom fölött
Te most a zöldelő hant bársony pázsitát
S a mormogó habzaj között
Édesd nyugalma ülnék sírkövemre majd
S a jégszív is talán, kinek
Átkai nyomják a kínos életet, ledől
Békülten a halom fölé
S lágyult kebel meleg könnyivel rebeg
Panaszt: szegény, szegény fiam.

A tizennyolcesztendő gyermekember magábaszállása ez: ha családi perpatvar volt a katonasághoz való menekülés oka, teljes visszakozót jelent ez a vers. Még tragikusabb a Triolett, amelynek keletkezési helye ismeretlen, talán ez is Károlyvárosban íródott.

A futás a messzeség felé, a nagy lázadás véget ért. A testi szenvedés alázatra inti a költőt, az egész katonáskodás mint valami sötét átok ül fölötte. Hat évre szegődött és mi lesz vele? Svájc, Itália, a tenger — eltűnt ábrándképek már ebben az évben, 1840 telén.

A két világháború közötti időben Mariborban élt dr. Basch, a maribori múzeum igazgatója, aki makacsul állította, hogy Petőfi egyetlen verset írt külföldön, a Drávánál című költeményét, amelynek alcíme Marburgnál (Maribor német neve). Kétségbevonta, a Hon-

vágy karlováci születését valamint a két állítólag Grácban írt költeményét (Elválás és Galgaparthoz). Kétségtelen, hogy a „Drávánál” az egyedüli Petőfi vers, amelyet a költő maga is úgy jelöl meg, hogy az a Dráva mellett, külföldön született.

Zúgó habjaidba szórom
E virágfűzért
Dráva! Hajtsad alá s partra
Tedd, midőn hazámba ért.

Bárha dúlt lesz akkorára
Dísze s hervadott
És özönnel kelyhe nem hint
Szerte éden illatot.

S mondjad: ilyen a honáért
Lángoló kebel
Melyet a sors zivatarja
Tőle messze sodorja el.

Basch dr. kutatott Petőfi emlék után szlovén földön és horvát földön, de semmit sem talált. Csak egy régi laktanyát Károlyvárosban, ahol — hihetőleg — a huszonnyolcas Gullner ezred a negyvenes években stacionált. Ma már ez a laktanya sincs meg, lerombolták. Ha valaki a hatvanas-hetvenes években fogott volna a kutatáshoz, a régi k. k. archivumokban még található volt volna nyomokat, de ezt elmulasztották a kortársak, úgyhogy ma már csak következtetni lehet Petőfi régi katonaeveire, szenvedéseire a borjúbőr alatt. Elbocsátó levelét, az obsitos levelet az ausztriai Bregenzben kapta kézhez. Kiszuperálták, gyenge tüdeje és kezdődő tüdőbaj, valamint általános testi gyengeség miatt. Ebben Röhmer ezredorvos járt leginkább kezére. Röhmer a feljegyzések szerint, egyízben Cicero egy könyvét találta meg Petőfi kezében, akkor kezdett érdeklődni sorsa iránt és attól kezdve azon volt, hogy a fiatal költő minél előbb megszabaduljon az ármádia kötelékeiből. Ő nem szerepel Petőfi verseiben, ellenben Kupis Vilmos, a hű bajtárs, aki keserves karlováci évében a leghűségesebb társa volt, két verset is kapott. K. . . Vilmoshoz címmel még 1842-ben írt róla verset, később pedig egy Katona bajtársnak című költeményét is neki szentelte Petőfi. Kupis Vilmos egyébként leszolgált a hat évet — ő eljutott a tengerre, sőt Itáliába is — leszerelése után éppen Petőfi, akkor már országosnevű poéta juttatta álláshoz egy uradalomban.

Petőfi katonaeletének egy másik érdekessége, hogy az a káplár, aki legkeményebben bánt vele s majdnem sírásója lett, az is felkereste 1847-ben, tisztelgett nála. S Petőfi szívesen fogadta, jeléül, hogy nem az embert gyűlöli az osztrák ármádiában, szenvedési színhelyén, hanem a rendszert.

Karlovac ez a fejlődő szép Kupa-parti város ily módon, jeltelesen és véletlenül Petőfivel kapcsolatban bekerült a magyar irodalomtörténetbe. Mint az a város, ahol nagy költőnk legközelebb volt a tengerhez, — ahová sohasem tudott eljutni. Mint az a város, ahol a költőfejedelem felvitte a közkatonaságig és nem tovább. S eljutott majdnem egy katonasírba.

A véletlen tragédiája ezt a várost még egyszer szerepelteti a magyar irodalom történetében. Karlovác előtt, Fiume felől jövet a gyorsvonaton lőtte magát föbe Péterfy Jenő a századvég nagy magyar esztétája és irodalomtörténésze, a klasszikus műveltségű hatalmas ígéret, a legjobb magyar Goethe-ismerő. Az ő tragédiája, egy magával meghasonlott lélek elmenekülése az életből, egészen véletlenül tette Karlovácot az események színhelyévé. A befutó vonatról holtan szedték le Péterfyt és az állomás közelében Hrnetic község temetőjébe hantolták el; csak egy év múlva szállították haza Budapestre.

1899 november 5-én történt a tragédia. Péterfy koporsójára annakidején a karlováci reálgimnázium leánynövendékei szórtak virágot...

Több mint százhusz éve annak, hogy Petőfi fizikai valóságában délszláv földön járt: szenvedésének különös évei voltak ezek, az osztrák szoldateszka emberirtó szörnyű gépezetében egy halványarcú legényke majdnem életével őrlődött fel. Nehéz lenne felmérni és kimutatni, hogy lelki prizmájában mennyi maradt meg az akkor látott tájakból, városokból, emberekből, kivéve azt az idézett néhány versét, amelyek maguk is egy költői indulást revellálnak csupán. A későbbi esztendők rohamosan izmosodó költőzsenije, Petőfi az események sodrában a szabadság gondolattal lesz szinonim fogalommá. Költői világhíre a délszláv tájakra is visszazálingózott egy Zmaj-Jovanovics, egy Jaksics Gyura s más költők lelkén keresztül — mindez azonban, sokáig csak irodalmi remineszcencia maradt. Egy olyan korszaknak kellett eljőnie — mint Jugoszlávia népeinek szabadságharca — ahol Petőfi neve vérszínű ragyogással küldetésé válhatott, igazolva éppen a szabadság oszthatatlanságának tényét. S mert a magyar lélek Petőfi nevét a népszabadsággal azonosította — csoda hát, hogy azok a magyarok, akik a népfelszabadító hadjáratban az oszthatatlan népszabadságért szálltak síkra a szláv testvérek oldalán, Petőfi nevét írták zászlójukra?

Éppen tíz esztendeje, 1943-ban. Egy kis szlavoniai faluban sorakoztak fel Sztatinszki Drenovácon. Százan is alig voltak. A történelem kegyetlen igazsága, hogy 1943 augusztusában az egész világon ez az alig száz ember állt egyedül, a magyarok közül, fegyveres harc-

Majtényi: Petőfi délszláv földön

ban a fasiszta elnyomatás ellen! Pedig akkor már nyilvánvaló lehetett, hogy a nemzeteknek, népeknek teljes erejükkel kell, fegyverrel, foggal és körömmel ellene fordulni a rémnek! A történelem tudatos igazsága, hogy az alig száz ember éppen Petőfit véste szívébe és zászlójára.

S azóta Petőfi nem vendég ezen a földön. Ismeretlen sírhantjából ide is jutott, lelkén keresztül egy darab. A bolmáni hősök emlékműve éppen mint a szlatinszki-drenováci emlékmű, mindmegannyi örök Petőfi-szobor is egyidőben.

Majtényi Mihály

Sáfrány Imre

Cséplés